

VZŤAH ČLOVEKA K SVETU, K SEBE SAMÉMU V DOTYKU S TVORBOU F. M. DOSTOJEVSKÉHO

MAN'S RELATIONSHIP TO THE WORLD, TOWARDS HIMSELF IN F. M. DOSTOEVSKY'S WORK

Jana Štefánia Kuzmová

Katedra všeobecnej a aplikovanej etiky FF UKF v Nitre

2.1.5 etika, 3. rok štúdia, externá forma štúdia

kuzmovaj@azet.sk

Školiteľ: prof. PhDr. Cyril Diatka, CSc. (cdiatka@ukf.sk)

Kľúčové slová

človek, Boh, spravodlivosť, vášeň, sloboda – nesloboda, dobro – zlo, ľudstvo

Key words

man, God, justice, passion, freedom – non-freedom, good – evil, humanity

Na úvod

Vzťah človeka k svetu, k spoločnosti a k sebe samému nachádzame v archetypálnych identických štruktúrach, spoločných pre celé ľudstvo. Univerzálne pravzory boli aj pralátkou, z ktorej vznikali mýty a báje. Tie sa v priebehu života človeka, zmenou spoločností a kultúr na jednotlivých kontinentoch sveta menili a s nimi sa menil i vzťah človeka k sebe samému. Archetypy sa vyskytovali ako dvojice protikladov. Tieň – svetlo, nevinnosť – zločinnosť, túžba po spravodlivosti a zároveň po pomste... „Božské i diabolské“ v tej istej ľudskej bytosti boli a sú priestorom pre literatúru a umenie vôbec.

Priblížiť sa k večnému fenoménu Človek a jeho Tajomstvo v tvorbe F. M. Dostojevského je úsilím nespočetného množstva interpretov. V dotyku s jeho tvorbou si hlbšie uvedomujeme zložitú štruktúru človeka. Ale hlavne dnešný svet a dobu, v ktorej žijeme, keď zlo a temnota silnejú a čoraz viac sa prehľbuje duchovná i morálna kríza človeka, spoločnosti, ľudstva našej planéty. Napĺňajú sa najhoršie proroctvá Apokalypsy Dostojevského, osobitne z románu *Diabom posadnutí* (1872).

1 Filozofia a mýtus

Dejiny človeka a ľudstva sú zasadené do vesmíru, osobitne do tohto vesmíru slnečnej sústavy, kde podľa vedeckých zistení existuje život jedine na planéte Zem. Človek je ako jediný obdarený myslením, neustále si kladie otázku, aký je zmysel jeho života a čo má robiť, aby sa naplnil jeho vnútorný ostrov (stav) blaženosti. Čo však táto túžba vlastne znamená, to bolo a stále ostáva otázkou. Myšlienku, že história je evolučný proces smerujúci k svojmu naplneniu, rozvíjali mnohí myslitelia. Kozmológie, mytológie a historiografie boli úzko prepojené. Všetky významné filozofické koncepcie možno v podstate rozdeliť na teistické a ateistické. K prvým, ako je známe, prináležia veľké náboženstvá ako islam, budhizmus, judaizmus a kresťanstvo. K druhým významným koncepciám patrí najmä dialektický materializmus. Z formálneho a koncepcného hľadiska (hlavne v otázke existencie Boha) sú tieto dva mysliteľské prúdy vo vzájomnom antagonistickom vzťahu. Moderná kvantifikovaná veda na princípe matematických dôkazov odpovedá na niektoré základné otázky teistického i ateistického náhľadu a hľadá spoločné body, znaky, vyplývajúce z prírodných zákonov. Súčasný vedec v oblasti kvantifikovanej fyziky Július Krempaský píše: „... Newton položil základy kvantifikovanej vedy. Dokázal, že všetky objekty v celom našom vesmíre poslúchajú tie isté prírodné zákony. No paradoxne ten istý newtonianizmus, ktorý oslavoval Stvoriteľa, sa súčasne stal i bázou ateistického materializmu“ (Krempaský, 2006, s. 33). Princípy „všediania“ vo vesmíre môžeme dnes teda podrobiť konfrontácii modernej prírodovedy o vesmíre, ale čo večne nespokojný človek v ňom? Odkiaľ vykročil z jaskýň a kam to dnes kráča?

Súčasný širokospektrálny obraz doby a sveta, v ktorom žijeme a hľadáme možné podoby budúcnosti, nás núti vrátiť sa do ďalekej minulosti – do dejín poznávania človeka, jeho evolučných etáp. Pojem ľudstvo chápeme primárne v rovine antropologickej, kde je človek prejavom prírodných daností ako súčasť prírody živočíchov a zvierat. I. S. Turgenev, ruský spisovateľ druhej polovice 19. storočia, v minipoviedke *Príroda* opisuje svoj sen, v ktorom sa stretol s matkou Prírodou. Na otázku, či táto majestátna dáma rozmýšľa o budúcich osudoch ľudstva, odpovedala: „Rozmýšľam o tom, ako posilniť svaly na nohách blchy, aby mohla lepšie unikať svojim nepriateľom... Všetky tvory sú moje deti... o všetky sa rovnako starám a všetky rovnako kynožím“ (Turgenev, 1983, s. 95).

Ľudstvo z antropologického hľadiska zápasí o holú existenciu, v ktorej platí darvinizmus – boj o prežitie, požíranie slabšieho jedinca silnejším. V sekundárnej rovine, v socio-kultúrnej a duchovnej, kde si človek vytvára druhú prírodu, si človek a ľudstvo začínajú uvedomovať seba vo vzťahu k spoločenstvu a spoločnosti ako spolupatričnosť s ostatnými ľuďmi (vznik druhej signálnej sústavy, reč...). Človek začína poznávať zákony prírody, spoločnosti, vesmíru (bytia). O tomto období vydávajú svedectvo mýty, báje – najstaršie z literárnych artefaktov o starovekom človeku – spojené s istým správaním sa, ktorému je vlastné mať určitú hodnotu. „Prvotná forma reflexie je redukciou osobitného úžasu a pocitu úzkostí, a to predovšetkým z predstavových príčin. Pre poľudšťovanie bolo dôležitejšie mať nesprávne, kauzálne predstavy, než nemať vôbec nijaké. A práve vytvorenie mytológie muselo byť významnou udalosťou v procese poľudšťovania“ (Hrušovský, 1980, s. 80).

Životný vzostup ľudského druhu sa v západnej časti sveta pohyboval viac v časovej rovine, v oblasti Malej Ázie vo večnosti. Aj mystifikácia sveta z pohľadu starovekých Gréckov sa líši od mystiky z Indie. Ich empirická skúsenosť, myslenie a gnozeologické pramene sú i v súčasných filozofických kozmológiách (teizmus a ateizmus).

Na ilustráciu porovnajme význam mýtov pre filozofické koncepcie vychádzajúce z gréckej a indickej mysle (Západu a Východu): Starogrécke mýty a báje, ktoré mali a dodnes majú pre európsku kultúru veľký význam, prešli do výrazových prostriedkov, ako napr. *Ikarove krídla*, *Oidipovský komplex*, *Achilova päta* a iné. Hrdinovia a ich skutky sa zrodili vo fantázii ľudu ešte pred vynájdением sekery, vyvierajú zo skúseností, túžby po dobre, láske a spravodlivosti, pričom „... mnohé z nich sa dožili atómového veku a budú aktuálne, pokiaľ bude žiť človek na tejto planéte“ (Zamarovský, 2007, s. 9).

Pri spomienke na grécku báj o Heraklovi nám prichádzajú na um Ježišove slová adresované učeníkom: „*Aby sme vošli do kráľovstva Božieho, musíme sa znova narodiť z Ducha.*“ *Dýchol na nich a hovoril: „Prijmite Ducha svätého“*“ (Jn 20, 22). Kým sa „znovuzrodil“ hrdina gréckej báje Herakles a pochopil eschatologické vyvrcholenie svojej histórie bohochloveka na zemi, musel prechádzať rôznymi úskaliaми, sebazničujúcim pocitom a výčtkami svedomia, lebo jeho nadľudská sila spôsobovala, že sa ho báli aj nevinné zvery. Veď drobnou ľudskou rúčkou vedel zabiť obrovského hada. Prial si radšej skončiť so životom, ako brať život iným. Chcel sa stať nesmrteľným. Samozrejme, život je v duchovnom zmysle nesmrteľný, ale ľudský život má svoj začiatok i koniec. Cestou k nesmrteľnosti prežíval Herakles nesmierne ľudské utrpenie, videl činy, ktoré páchal sám i ľudia okolo neho. Svojou nadľudskou silou a vôľou sa mu podarilo splniť desať úloh, aby zmyl zo seba kliatbu bohyně Héry. Po celý čas pozemského života sa Herakles učil ovládať svoju moc. Nakoniec našiel lásku a zmysel života. Zistil, že jeho milovaná nemá pred ním strach. Avšak žena chcela, aby ju miloval naveky. Zo strachu, že stratí Heraklovu lásku, hodila na neho horiaci plášť. Hrdina, ktorého stvorili bohovia, musel najskôr prejsť peklom, aby mohol odísť medzi rovných – k bohom. Mýtus o Heraklovi možno chápať aj ako cestu každého smrteľníka k eschatologickému naplneniu ako súčasťi duchovnej bytosti.

Zatiaľ čo sa grécke bájoslovie pohybuje v horizontálnej časovej rovine, mytologické hinduistické vnímanie času je cyklické. Ani sami bohovia nie sú veční, ako napr. podľa mýtu aj boh Brahma, strojca stvorenia. Keď nadíde jeho čas, rozplynie sa ako všetko ostatné, aby mohol opäť vzniknúť. Po období nečinnosti z ničoty a temnoty opäť vznikne jeho vyššia forma. Aj bohovia ako Ráma a Krišna (1) (v neskorších mýtoch sa dozvedáme, že inkarnáciou Šrí Višnu bol aj Šrí Jezus) sú inkarnáciami boha Višnu, ktorý začína nový cyklus stvorenia. Mýtus o živote Rámu je zachytený v *Rámajáne*, v jednom z najväčších eposov v Indii. Dodnes je presýtená mýtmí a vznikajú tam aj nové. Mýtus *Rámajána* sa datuje do r. 500 p. n. l. Indické védy a báje, písané v sanskrte, možno podľa

historikov zaradiť do prvého milénia pred n. l., keď približne vznikol jeden z najväčších gréckych eposov – epos básnika Homéra *Ilias* a *Odysea*, napísaný v gréckom jazyku.

Prečo spomínáme práve grécke a indické mýty? Pretože mýtická vízia Grékom v 6. – 5. storočí pred n. l. už nepostačovala, a preto sa uskutočnila v gréckom polis jedna z najväčších kultúrnych revolúcií: Svet bohov Gréci začali analyzovať pomocou nástrojov, ktoré im namiesto náboženstva poskytoval rozum. Jedným z najväčších objavov antického sveta bolo vytvorenie nemateriálneho, avšak všadeprítomného boha existujúceho mimo tohto sveta, ktorý je prvou príčinou i cieľom všetkého, čo existuje. (Mimochodom, stredoveký kresťanský Boh je aj súčasťou myslenia niektorých antických filozofov.) Grécka filozofia povzniesla chápanie sveta na vysokú racionálnu a mysliteľskú úroveň. Na rozdiel od mýtov nepátra po pôvode vecí a javov, ale po ich podstate. Ako grécka filozofia je zdrojom vedeckého vývoja a myslenia na Západe, východná mystika a mysticismus pochádzajú z Indie. Tak ako je pre aristotelovskú logiku príznačný horizontálne tečúci, meniaci sa život ako rieka (Herakleitos z Ezevu), aristotelovská logika tvrdí, že dva protikladné sudy nemôžu byť spoločné, ale sú rozdielne, iné. Indické *Upanišády* veria v protiklady, ktoré sú súčasťou jednoty – celku. Aristotelovské grécke myslenie je matematické – horizontálne, indické myslenie je mystické – vertikálne.

Zdroje vedeckého myslenia – racionalizmus Západu a kontemplatívna filozofia Východu – sú aj filozoficko-etickou víziou a tvorivým zámerom tvorby F. M. Dostojevského. Jeho hrdinovia cestou katarzie očisťujú svoju dušu od negatívnych myšlienkových nánosov. Dokonca aj v diele *Diablol posadnutí* Stavrogin (najväčší démon vo svetovej literatúre) vyjadruje hlboko kotviacu túžbu človeka po vykúpení. (2)

Názor gréckeho filozofa Herakleita z Ezevu o neprestajnej zmene všetkého bytia ovplyvnil vývoj filozofického myslenia stredoveku (sv. Augustín, P. Abélard, T. Akvinský a iní) až po novoveké dejiny filozoficko-etického myslenia v tom zmysle, že história je evolučný proces, smerujúci k svojmu naplneniu. Okrem ateistických filozofií Západu v druhej polovici 19. storočia a začiatkom 20. storočia (Nietzsche, Marx, Engels a i.) sa možno stretnúť aj s názormi nemeckých filozofov Schopenhauera, Herdera, Fichteho, Kanta, ktoré boli v súlade s indo-árijským učením. Ich filozofia bola založená na prijímaní etických princípov, ktoré tvoria jadro východnej kultúry.

V Evanjeliu podľa Marka hovorí Ježiš učeníkom: „*Neprišiel som poprieť zákon, ale ho naplniť*“ (Mk 5, 17). Zrejme nemal na mysli *Starý zákon* riadiaci sa odplatou (zub za zub...) a smerujúci ku krviprelievaniu a strachu, ale zákon večnej pravdy, ktorý hľadala a dosiaľ hľadá aristotelovská a západná filozofia v dotyku s pravdou východnej filozofie. Ako uviesť do rovnováhy pravú i ľavú stranu a niekde v strede nájsť cestu ku skutočnej pravde?

Odkaz mýtov a bájí nenachádzame len v gnozeologickej rovine (usporiadanie fauny, flóry, organizácie práce) spojené s každodennou skúsenosťou, ale základná podstata je v neustále opakujúcom sa hľadaní a vo vytváraní hodnôt. Prečo? Túto otázku si kladie človek už od detstva a ľudstvo od prapočiatku. Aj deje, ktoré mýty opisujú, smerujú od archetypálneho stavu človeka k tomu dnešnému, pričom systém binárnych opozícií, protikladov, vždy predstavoval utrpenie i šťastie, zánik i vzkriesenie človeka na ceste k poslednému. Avšak po tragických udalostiach sa stával človek iným, ako bol pred nimi. To je aj prípad samotného génia ruskej i svetovej literatúry F. M. Dostojevského. Pred odsúdením na smrť bola spisovateľova tvorba ovplyvňovaná „gogoľovsko-belinskými“ názormi o človeku v sociálnom prostredí, filozofiou tzv. Naturálnej školy. Po návrate zo Sibíru jeho tvorba nesie prvky prírodného, ale aj transcendentálneho človeka, je analyticko-syntetizujúca. Hľadá rôzne zákutia, neznáme „svety“ i dominanty v človeku, ktoré sú súčasťou jeho jednoty (3).

Ako sme uviedli, pre evolúciu človeka a ľudstva vôbec je nevyhnutný časopriestorový horizontálno-vertikálny pohyb – pády i vzlety ľudského ducha i umu a ich uvedomovanie si. V horizontálnej rovine môžeme hovoriť o prílivoch a odlivoch, o opakujúcich sa etických paradoxoch, cez ktoré človek dosahuje rovinu viery na základe slobody. Dotknime sa základného etického problému človeka o hľadaní zmyslu života cez optiku niektorých filozofov i postáv v diele *Diablol posadnutí* spisovateľa F. M. Dostojevského.

2 Prílivy a odlivy v histórii človeka a sveta

Od vzniku vedeckého myslenia boli o človeku a o jeho vzťahu k spoločnosti a svetu napísané tisícky štúdií, odborných monografií, náhľadov, antropologických, historických, prírodovedných, teistických koncepcií, ako aj ateistických analýz. Sociobiológia skúma organizmy od améby cez vývojovú líniu 4 – 5 tisíc druhov po homo sapiens, ktorý mal tiež svojich predchodcov. Človek rozumný (homo sapiens) na úrovni evolúcie na Zemi ako jediný predstavuje vedomie, ktoré bolo schopné podmaniť si druhú prírodu. Vytvára podľa Thomasa Hobbesa (200 rokov pred Darwinom) umelého veľkého Leviatana, nazvaného Umelý človek. „Jeho umelou dušou je suverenita, dodávajúca život a pohyb celému telu“ (Dennet, 2008, s. 62 – 68).

Jednou zo základných otázok filozofickej etiky je: Čo mám robiť tu a teraz? Ako sa zmocniť poznateľného sveta a jeho možností? Človek nie je len súčasťou prírody, taktiež ju využíva, pretvára a transcenduje, ale aj zneužíva, devaluje, zabíja..., čím zabíja seba, svoje svedomie. Slobodnou vôľou sa čoraz viac dostáva do rozporu s prírodnými, ľudskými i vesmírnymi zákonmi. V súvislosti so slobodnou vôľou človeka a otázkou slobody, ktoré sú základným problémom filozofickej etiky, hodno spomenúť hrdinov románu Fiodora Michajloviča Dostojevského *Diablom posadnutí*: Šigaľov vypovie v mene slobody a rovnoprávnosti ľudí vojnu spoločnosti, pričom tvrdí, že bez despotizmu niet slobody a bez otroctva niet rovnosti. Kirilov v mene slobody vypovie vojnu Bohu a dobrovoľne spácha samovraždu. Šatov v mene slobody hlása vznik bohonároda, ktorým je Rusko. Prečo Rusko, keď celá štruktúra sveta, ktorú vytvoril človek, je antiľudská? Prečo každý človek na svete, stvorený na obraz boží, prechádza bolesťou, úzkosťou... bez rozdielu národností? Dostávame sa takto k otázke „hodnoty hodnôt“ života – Človeka a zmyslu života.

Čo je zmyslom života? Predsa samotný život, hodnoty uskutočnené človekom a sebautváranie seba samého ako najvyššej hodnoty, ktorú si človek môže určiť sám. Podľa filozofie I. Kanta sloboda a slobodná vôľa hrdinov tohto románu nebola determinovaná transcendentálnou kauzalitou, ale kauzalitou prírodnou podľa ľubovôle, pričom mravný zákon v človeku bol negovaný, vyvrátený. Aristotelovská povinnosť, sklon k harmónii, všetky cnosti boli pošliapané, anulované. Filozofia, ktorú hlásali „Besy“, sa riadila a živila axiómou: Boha niet. Ak niet Boha, akýže hriech? Všetko je dovolené.

Hegel píše, že „Život večného ducha je kruhom opakovaných vtelení“ (Hegel, 1956, s. 78). Nielen nemecká filozofická škola (o. i. Fichte, Schopenhauer...), ale aj ruská a iné európske filozofické školy a systémy začali vidieť evolúciu človeka ako proces napĺňania svojho ja, keď Duch sa stáva objektom subjektu. Prílivy a odlivy v histórii človeka a ľudstva sú prirodzenou súčasťou evolučného procesu.

Zaujímavý pohľad na evolúciu a históriu má Nikolaj Alexandrovič Berďajev (1874 – 1948), ruský spisovateľ, filozof a vrcholný predstaviteľ východného kresťanského myslenia. V eseji *Nový stredovek* (Berďajev, 2004, s. 17 – 57) prirovnáva obdobie 1. svetovej vojny, Ruskej revolúcie 1917 a Občianskej vojny v Rusku ku koncu antického sveta a rodiaceho sa stredoveku ako „koniec novoveku a začiatok nového stredoveku“ (Berďajev, 2004, s. 21). Začína sa myslenie iného sveta, novej epochy, v ktorej „sa obnažuje dobro a zlo“ (Berďajev, 2004, s. 19). Začiatok 20. storočia je taktiež sprevádzaný udalosťami, ktoré otriasajú myšlienkovým a duchovným modelom sveta a človeka – vedecké objavy, podieľajúce sa na podstatnej zmene obrazu sveta obdobia fin de siècle (v astronómii, chémii, fyzike...). Objavy vedy (röntgenové žiarenie, štiepenie atómov, kvantová teória svetla, teória relativity, teória krvných skupín...) prenikajú do mikroštruktúry atómu, génu, odhaľujú tajomstvá, o akých klasická veda ani nesnívala. Tento fenomén je aplikovaný do všetkých oblastí života, nevynímajúc literatúru ani politiku. Ak sa komunizmus podľa úvah N. Berďajeva zrodil v „nočnom Besovstve nového stredoveku a ruský bolševizmus sa dotkol čohosi posledného“ (Berďajev, 2004, s. 23), ako to vedel a predvídal F. M. Dostojevskij? Trichíny v treťom sne Rodiona Raskolníkova v románe *Zločin a trest* (1869) sadali na ľudí, tí sa navzájom vraždili, požírali sa navzájom a postupne zaplavili celý svet. Aj Človekobohovia a Nadľudia na spôsob Stavrogina, Kirilova, P. Verchovenského, Šigaleva z románu *Diablom posadnutí* (1871) sa rozmnožovali a vraždili svoje obete nielen v Rusku, ale zalievali krvou stránky histórie 20. storočia po celej Európe až po dnes.

Prečo sa znova vraciame k tvorbe F. M. Dostojevského, v ktorej si vymieňajú roly svätí s posadnutými diablom, ku katarzným bolestiam i vzkrieseniam ducha, k samovraždám, teroru i hlbokému súcitu? Veď človek sa, pokiaľ ide o jeho prírodnú podstatu, od doby kamennej nezmenil. Len kamenné nástroje vymenil za iné, používané nielen na vylepšenie života, ale aj na zabíjanie a sebaničenie.

Avšak dejiny i tvorba Dostojevského majú aj rozmer spásy. Pravdepodobne Dostojevskij je a bude aktuálny aj vo vzťahu k otvorenému a stále nedostupnému tajomstvu života, ktoré je priepasťou i slávnosťou vykúpenia svojho malého ja a ktoré sa stáva Ja samým osebe.

Dnes, keď sa atomizuje spoločnosť, devaluje sa kultúra na úroveň obchodu a hodnota človeka sa stráca v nepriehľadnej masovosti..., ako by nazval N. Berďajev prvé decénium 21. storočia? Neskorý stredovek? Nové zborenie Jeruzalema? Nový cirkus na konci sveta? Alebo Čakanie na... Evolúcia je živý proces od hmoty k životu, od vzniku života k ľudskému štádiu a k nadľudskej bytosti cez prílivy a odlivy spoločenských zmien.

„Materialistický model sveta i komunizmus sa roztavili vo vlastnej vyhni rozporov, kapitalizmus dáva síce priestor pre zlodejský systém bankovníctva, lebo je založený na veľmi silných inštinktoch – chamtivosti, zhromažďovaní majetku...“ (Berďajev, 2004, s. 47), ale keď vysaje všetku životaschopnú energiu ľudí, kto bude naň robiť? Dlhो nevyžije z virtuálneho mŕtveho sveta a štátny rozpočet už teraz nemá z čoho platiť dlhy voči špekulantom. Model vytvorený Západom sa rúti do seba.

Čoraz viac cítime zánik a predzvesť istého konca starého sveta, ale zároveň aj pozitívny zmysel evolúcie, že naša budúcnosť bude krásna, že sa uskutočňuje Dostojevského vízia „krása spasí svet“. Bude to však mimoriadne ťažká cesta. Už Sokrates (poznaj sám seba) vyzýva človeka, aby sa dostal cez úzku *Bránu* na druhú stranu. Otázka znie: Ako? Stále sme uväznení v Platónovej jaskyni a sme schopní znova ukrižovať Toho, ktorý prináša Pravdu o skutočnosti, že brána k ďalšiemu svetu je v nás samotných: „*Som Brána, som Cesta, som Život...*“ (Jn 10, 9). To mal na mysli aj F. M. Dostojevskij pre všetky doby: minulé, prítomnú, aj pre budúcu. Kedy treba vystúpiť „z jaskyne“ Besov v sebe? Teraz. Uprostred konfliktov, deštrukcie, utrpenia, uprostred skutočnosti, že ľudia strácajú prácu, zmysel života, uprostred kríz pri hľadaní svojho poslania. Človek cez etické normy správania sa a konania sám nesie zodpovednosť za dôstojný život v harmónii s prírodou nielen okolo nás, ale aj v nás. V zhode s dejinami prírody, ducha a schopnosťami ľudstva, ktoré nesieme v sebe ako večnú hodnotu pre budúce pokolenia, musí odolať zvodom virtuálneho kybernetického sveta, ktorý sám vytvoril. Aj v mnohodomenzionálnom a mnohodialogickom priestore 21. storočia je človek zmietaný vášňou a čoraz naliehavejšie búcha na „brány Spravodlivosti“ s cieľom uchovať človeka a ľudskosť.

3 Spravodlivosť ako vášeň

„*Blahoslavení, ktorí lačnia a žiznia po spravodlivosti, lebo oni nasýtení budú.*“
(Mt 5, 6)

Spravodlivosť, toto fylogenetické dedičstvo ľudstva, archetypálna matrica, túžba prerastajúca do vášne človeka po spravodlivosti – nesie v sebe prvotný aspekt big-bangu v emocionálnom vesmíre človečenstva. Pokolenia odchádzajú a prichádzajú a každé odovzdáva emocionálny náboj viery v spravodlivosť a lásku. Túžba po nich sa zrodila ako číra kvapka rosy v ľudskom vedomí, pretransformovaná do vášne, ktorá nadobúdala rôzne nové podoby.

Aristoteles, tento pozorovateľ a analytický znalec ľudskej duše a správania sa človeka, spája múdrosť (sofia) ako najvyššiu cnosť s rozumom, rozumnosťou (frónésis). V *Etike Nikomachovej*, v klasickom a zároveň prvom manuáli etiky a spravodlivosti, zaraďuje medzi etické cnosti spravodlivosť (dikaiosyné) ako stred medzi páchaním krivdy a znášaním krivdy. Reguluje medziľudské vzťahy, vedie k plnému životu (eudaimónii). Spravodlivosť však nie je rozumovou cnosťou, ktorá sa získava teoretickými znalosťami, ale cnosťou charakteru, ktorá sa získava nácvikom konania orientovaného na určitý cieľ: „... stav, na základe ktorého sú ľudia schopní spravodlivo konať a skutočne aj spravodlivo konajú a chcú to, čo je spravodlivé“ (Aristoteles, 1979, s. 113).

Aristoteles podrobne rozpracúva etickú spravodlivosť a rozlišuje dve formy čiastočnej spravodlivosti – rozdeľovaciú a vyrovnávajúcu. Platón i Aristoteles vychádzali z úsudku, že prirodzene spravodlivé môže nájsť uplatnenie len v spoločnosti, spoločenstve, štáte, v ktorých by človek mohol dosahovať svoje prirodzené určenie a „ducha rozvíjať do dobrého života“ (Aristoteles, 1996, s. 18 – 19). Etické koncepcie starovekých Grékov od Milétskej školy po Aristotela sú výsledkom ich kozmocentrických a antropocentrických chápaní, je to hľadanie pravdy o človeku a svete, túžby po dokonalom šťastí, po spravodlivosti. (4)

Aristoteles je jedným z prvých významných filozofov, ktorí sa zaoberajú etickými otázkami z hľadiska zdravého rozumu. Jeho poňatie slasti (na rozdiel od spravodlivosti Platóna) je umiernené. Zastáva názor, že nikto nemôže byť v živote šťastný bez istého množstva slasti. Často používame Aristotelov výrok: „Nikto nie je šťastný na mučidlách,“ ale tiež Aristotelov citát: „Opak spravodlivosti – nespravodlivosť spočíva v nejakej krajnosti.“ Krajnosť, vyplývajúca z emocionálneho alebo prehnane racionálneho konania, si človek môže a je v jeho individuálnych silách a schopnostiach sebakriticky alebo aj iným spôsobom uvedomovať. Avšak za akoukoľvek hranicou sebareflexie sa túžba mení na vášeň. Dva základné výkony ľudského bytia – poznanie a vôľa – sú *prepojené* a vedú k činnosti (5). Podľa Platóna človek bytostne smeruje k dobru, k sebarealizácii, k sebauskutočneniu a podľa Aristotela k blahu. Lenže vôľa ako taká sa nemôže sama určovať. Určitou vôľou sa stáva prostredníctvom určitého objektu. V našom prípade ide o objekt spravodlivosti, ktorý však nemá fyzickú substanciu, ako nemá konkrétnu tvár láska, žiarlivosť, šťastie... V každom prípade pojem spravodlivosti chápeme aj ako čiastkový cieľ, lebo spravodlivosť Božia nemá empirický základ.

Pouvažujme nad prvým výrokom (prvou časťou výroku) *Evanjelia podľa Matúša „Blahoslavení, ktorí lačnia a žíznia po spravodlivosti...“* (Mt 5, 6): Jeme, pijeme, aby sme sa nasýtili, uhasili smäd, aby sme tieto túžby (po hmotnom i nehmotnom) odznova živili. Nadľudské úsilie sa mení na vášeň, ktorá „je slepá“, a preto ich nikdy nenaplníme. Lebo keď chceme byť šťastní len sami pre seba, spôsobujeme nešťastie iným. Už nie sme sami sebou (Platón), ani nekráčame k plnosti (Aristoteles), ale ovláda nás vášeň.

Francúzsky filozof Foucault definuje i obnažuje vášeň takto: „... je to ustavične pohyblivý stav, nepostupuje k danému bodu, sú v tom silné aj slabé okamihy. Rozpaľuje sa to až do biela, chveje sa to, vyrovnáva sa to, na vrchole sa to snaží udržať. Vášeň si vytvára všeobecné podmienky, aby trvala a zároveň sa sama ničí. V stave vášne nie sme slepí. Jednoducho v tejto situácii už nie je človek sám sebou. Veci vidíme úplne inak“ (podľa: Marcelli, 1995, s. 30). Tu teda nemá zmysel byť sám sebou, identita človeka sa stáva problémom, ja je niekto druhý, hrozí rozpad osobnosti. Mravné zákony v takejto situácii nemajú šancu.

História zaznamenáva najvášnivejšie doby a ich charizmatických vodcov, ktorí v mene spravodlivosti stratili svoju identitu (Napoleon, Hitler, Stalin...). Napríklad francúzsky kráľ Ľudovít XIV. – Kráľ Slnko, ruský cár Ivan Hrozný, Peter Veľký... kruto racionalizovali spoločenské vzťahy vo svojej krajine. Jednotliví víťazi boli síce blahoslavení pre svoju vášeň, no len dočasne. Lenže vášnivá túžba po čomkoľvek na svete je bezodná, kým sama seba nestrávi, aby mohla znova narásť do ešte väčších rozmerov i väčšieho objemu. Iste každý pozná Napoleonov výrok o prehratí boja, nie vojny. Každý prehratý boj či prehratá vojna vyvolávajú ešte nebezpečnejšiu vášeň, vášeň živenú myšlienkou na pomstu (u Dostojevského „*uničtožiť, ubiť vraga, unížiť i oskorbiť človeka*“), ktorá sa znásobuje, násobí sa krviprelievanie..., lebo vášeň nepozná „dno“, pozná len znásobujúcu sa vášeň, stojacu pasívne na jednom mieste, hľbiac si „vlastný hrob“. Má čoraz väčší, vášnivejší, nekonečný hlad a smäd. Pýtame sa: Mal na mysli Ježiš takýto druh vášne? Zaiste nie. Dostojevskij varoval pred zákernou silou vášne, ak jej človek nenasadí uzdu. (Tvorivosť a ničenie, ničenie a tvorivosť, znásobujúci sa malstróm dvoch divokých riek v duši pohltí Stavrogina a vtiahne do víru i Šatova, Kirilova..., lačných i smädných po moci, vinných, ale aj nevinných ľudí.) Podľa slov profesora C. Diatku je človek „... jediná bytosť, ktorá chce zvrhlosť vydávať za krásu a dokonalosť“ (Diatka, 2005, s. 74).

Druhá časť premisy štvrtého Blahoslavenstva, ktorá vyplýva z prvej, hovorí: „... lebo oni nasýtení budú“ (Mt 5, 6). Tu možno použiť znova Ježišove slová: Nielen chlebom sme živí. Ježiš hovorí o duchovnej potrave – o neustále vášnivom hlade a smäde po poznaní, ktoré sa nezaobíde bez spravodlivosti – čestnosti, úcte k sebe samému, k iným ľuďom. Klameme seba i iných ľstou a pripútanosťami k vonkajšiemu svetu, ktorý je žriedlom nespravodlivosti vo forme hrozieb vojen,

klimatických zmien, nemorálnosti a násilia. Ale my ľudia zostávame k tomuto všetkému hluchí a slepí, chorobne túžiaci po bohatstve, moci a sláve. „*Blahoslavení, ktorí lačnia a žijú po spravodlivosti, lebo oni nasýtení budú.*“ Ježiš dáva šancu ľuďom vrátiť Bohu to miesto v našom živote, ktoré mu náleží cez nenaplnenú túžbu po Božom kráľovstve a spravodlivosti. Evolúcia histórie a fenomenológia vedomia sa spoja, splynú, ak, obrazne povedané, Jakubov rebrík postavíme ako treba – zvisle a môžeme po ňom vystupovať na končiare veľhôr, ale aj zostupovať, padať do čoraz nižších esplanád svojho ja. Keď v nás „zhorí“ nenásytná vášeň, objavíme inú rovinu bytia. Nadobudneme silu kráčať za tajomstvom nového života, ktorý chceme slobodne z vlastnej vôle spravodlivo spravovať. Prijali sme Múdrost Blahoslavenstva o spravodlivosti Boha, ktorá je aj našou spravodlivosťou.

F. M. Dostojevskij, ktorého sprevádzalo *Evanjelium* po celý život a bolo jeho jedinou duchovnou potravou a spoločníkom počas štvorročného väzenia, analyzuje tému viny, trestu a spravodlivosti vo svojej tvorbe práve touto cestou: pomocou hĺbky Ježišových slov, cestou vášne. Pokým Raskoľnikov v románe *Zločin a trest* nepadne „z rebríka“ svojho individualizmu na dno vlastného bytia, nenájde pokoj a nemôže začať nový príbeh života. Cestou katarzie sa dopracúvame k spravodlivosti, sebaočisteniu. Hrdinovia v románe *Diablol posadnutí* sú tiež posadnutí myšlienkou po spravodlivosti, no riešia ju individualisticky – po svojom, zapredajúc „tretiu pravdu“ spravodlivosti diablovej, kde ich vášeň k vlastnému vykonštruovaniu pravdy a spravodlivosti zavedie na opačný koniec života – k smrti. Slová o spravodlivosti a slobode z *Evanjelií* podľa Matúša, Marka, Lukáša a Jána sa pretransformovali do Katechizmu revolucionára podľa Bakunina (Stavrogin), ktorý uskutočňuje Nečajev (P. Verchovenskij a Šigelov). Revolucionári z románu *Diablol posadnutí* nenájdu uspokojivú odpoveď vo vtedajších myšlienkových, duchovných a sociálnych prúdoch. Základnú otázku človeka – otázku slobody – riešia „po svojom“. Cestou individuálnej vášne, ktorá nepozná osobnosť človeka, vyrieši ich vlastné rozpory: „... vypovedajú vojnu vlastným konceptuálnym bohom, aby sa mohli stať pánom svojho života“ (Červeňák, 1991, s. 34).

Ak je Lazár z *Evanjelia*, ktorého Ježiš vzkriesi na štvrtý deň po smrti, predobrazom postavy Raskoľnikova v románe *Zločin a trest*, kto je predobrazom postavy Stavrogina z románu *Diablol posadnutí*? Zo Zápiskov Dostojevského k pripravovanému dielu *Diablol posadnutí* sa dozvedáme, že postavu Stavrogina vyňal zo svojho srdca. Jeho rozpätie osobnosti je také široké, že v ňom nájdeme všetky etické, myšlienkové, duševné a duchovné protipóly všetkých protagonistov románu. Z pôvodných zápiskov spisovateľa k pripravovanému románu sa dozvedáme, že Stavrogin pochádza z rodu svätcov a mučeníkov, že z hriešnika sa stane svätec, ktorý by svojimi činmi mohol aj naplňať slová ôsmeho Blahoslavenstva: „*Blahoslavení prenasledovaní pre spravodlivosť, lebo ich je nebeské kráľovstvo*“ (Mt 5, 10). Nestane sa tak, lebo revolucionár je človek pyšný, sústredený na gesto, jednosmerný, individualista, ktorý odmieta pokoru. Hrdinovia románu sú v tomto svete tiež cudzincami, nie sú chudobní duchom v takej miere, aby v sebe vášnivo hľadali Božiu spravodlivosť. Ich kráľovstvo je z tohto sveta – politický, sociálny a filozoficko-náboženský chaos Ruska v druhej polovici 19. storočia odtrháva človeka od hodnôt života.

V spomínanom období rozkolu, keď staroverci hľadali svoj Kitež, mesto a miesto pravoslávnych kresťanov pod ochranou Boha a svätej Bohorodičky, odchádzali pravoslávni duchovní, ale aj obyčajní ľudia ako pútnici, pustovníci, rehoľníci, trapisti a askéti na osamelé miesta krajiny a prijímali učenie cirkevných otcov (3. storočie n. l. po páde tzv. Tretieho Ríma – Moskovského kniežatstva). V centre etiky cirkevných otcov stojí Kristus a Najsvätejšia Trojica. Ideálom je človek, v ktorom prevláda duchovný princíp. Človek kráča k svojej plnosti. Aby sa mohol otvoriť ľuďom a Bohu, musí vyjsť sám zo seba. „Osoba sa tu javí ako kategória etická, teda ako subjekt duchovný“ (Hrehová, 1988, s. 62). Sám F. M. Dostojevskij premieňa túto historicko-spoločenskú skutočnosť do svojich románov (6). Jeho tvorba je taktiež trojičná – trojhodnotová, medzi dvoma veličinami človeka (dobro – zlo) nachádza tretiu rovinu človeka – Lásku ako Božiu vôľu. Lenže nie každý má odvahu a slobodnú vôľu takú silnú a osvietenú Božou Milosťou, aby sa mohol premieňať a premeniť na Bohočloveka, uniesť ťarchu dobra. Ako píše F. Kautman (2004, s. 86), „Dostojevskij si je dobre vedom toho, že človek je ve svém vnímaní i myšlení často plný protikladů, a tedy také otázka bytí člověka je komplikovaná“. Mohli by sme povedať, že ak sa človek narodil z Lásky, Dostojevskij zostupoval k nedokonalému človeku jej rečou.

Ak je vášň proces bytia, môže sa rozbiť o útesy predstáv alebo zomierať a znova sa rodiť ako tretí rozmer – neutíchajúci hlad a smäd po naplnení života a jeho zmyslu – zmyslu viery po bod, „kde sa život môže ukázať pred Bohom vo svojej vlastnej podobe a definitívnosti a kde sa tomuto životu dostáva spravodlivosti od Boha“ (Anzenbacher, 1991, s. 160). Parafrazujúc slová *Evanjelia* (Mt 5, 6), človek je spokojný, keď je nasýtený a jeho smäd je uhasený pocitom z dobrého a spravodlivého konania vo svojom svedomí. Často vytrpí pred tajomstvom Boha problém teodícey, stále a vášnivejšie spolupracuje na väčšej spravodlivosti. A keď dovŕšené dobro nie je v ľudských možnostiach, dovŕši sa na konci času...? Najvyššie dobro a najvyššia spravodlivosť sa naplňa cez nás, cez človeka v ľudskom bytí, odznova, viac a viac sa približujeme k najvyššiemu dobru a nikdy ho nedovŕšime, snáď sa posunieme na vyšší stupeň duchovnej evolúcie, ale po ukrižovaní Krista nasleduje vzkriesenie.

Takýmto spôsobom rieši otázku tajomstva aj F. Michajlovič Dostojevskij. Mravná skutočnosť *Besov* je formulovaná slovami: „Ak niet Boha, všetko je dovolené.“ V tomto duchu zmýšľajú a konajú hrdinovia románu *Diablom posadnutí*. Po všetkých zvrátených činoch postavy románu končia tragicky. Aj tu spočíva prorocký záver Dostojevského: Akékoľvek spoločenstvo, štát, ktorý vznikne na anarchistických základoch, bez Boha, zrúti sa do seba. (Spomeňme posledné dve vízie – nacistickú a komunistickú.)

Človek sa však rodí do society, tá mu pomáha stávať sa sebou samým, dávať i prijímať, spoločne hľadať a zveľaďovať svoje cnosti, byť čestný a spravodlivý k sebe i bližnému, ktorý tiež vášnivo lačnie a žízni po Spravodlivosti. „Aj pravidlá morálneho konania [...] majú všetkých viesť [...] k takej púti labyrintom sveta, v ktorom sa síce každý pohybuje inak, ale všetci s každým a každý so všetkými...“ (Diatka, 2005, s. 80). A Stepan Trofimovič, postava z románu *Diablom posadnutí*, hovorí na smrteľnej posteli Sofii Matvejevne: „*Odpúšťajme všetkým a vždy. Dúfajme, že aj nám bude odpustené*“ (Dostojevskij, 1987, s. 665).

Ak sa prvá časť Blahoslavenstva (Mt 5, 6) „*Blahoslavení, ktorí lačnia a žíznia po spravodlivosti...*“ zvrhla na „byť lačný po moci a bohatstve, smädný po individualizme“, druhú časť „*lebo oni nasýtení budú*“ môžeme chápať ako príležitosť k hlbšiemu sebaupíjaniu i k sebaočisťovaniu. Ak zabije človek Boha v sebe (bogoubijstvo), potom naozaj, najväčší zvrhlíci donútia Dobro, aby slúžilo Zlu. Najväčší hriech aj súčasného človeka je, keď cestou stratil schopnosť úžasu, túžbu po spravodlivosti a vrúcne želanie byť spravodlivým.

Mýtus ako spojenie poznania a viery je dodnes aktuálny a prítlačlivý. Dáva odpovede i kladie otázky. Aj Dostojevského človek nesie v sebe svoju minulosť i minulosť predkov, znepokojuje a núti zvažovať vlastnú hodnotu, aby sme vedeli zaujať postoj k hodnotám iných ľudí, k spoločnosti, ktorá sa v súčasnosti stáva morálnou dilemou.

Výzva a profetizmus Dostojevského sú čoraz viac aktuálne: Nedopustiť, aby chorobné vášne, „hlad a smäd po bohatstve a moci“, egoizmus a individuálnosť zvíťazili. Spravodlivosť je neustála činnosť srdca a mysle – komunikácia so silami Pravdy, Dobra a Krásy, ktoré sú zakódované v každom človeku a v ľudstve ako cesta a zmysel života.

Citátom popredného českého spisovateľa a dostojevskológa Františka Kautmana ukončíme reflexie o človeku, spoločnosti a spravodlivosti: „Antinomickosť Dostojevského postáv spočíva v samotnej podstate polyfonickej tvorivej metódy, v jeho videní sveta a schopnosti precítiť rozpory, vlastné ľudskej povahe vôbec. V tomto smere sa autorove postrehy obdivuhodne kryjú s najnovšími poznatkami modernej vedy o človeku“ (Kautman, 2004, s. 249).

Na záver

Uvedomujeme si, že tvorba F. M. Dostojevského si vyžaduje oveľa väčší priestor i hlbší ponor do rôznych oblastí humanitných, spoločenskovedných i prírodovedných disciplín. Avšak svetoznáme diela spisovateľa si aj po mnohých doterajších rozboroch a výkladoch popri svojej umeleckej hodnote naďalej uchovávajú možnosť nových mysliteľských aktualizácií, čo je nesporným dôkazom ich nadčasovej platnosti. Každý pokus o nové čítanie, analýzu a interpretáciu umeleckých diel tohto druhu je mimoriadne náročný, a to nielen z hľadiska ich nového „čítania“, ale aj poznania ich doterajšej spoločenskej konkretizácie a stanovenia si zodpovedajúcich metodologických postupov.

V súvislosti s danou témou etického charakteru, prameniaca v archetypálnom antropologickom „laboratóriu“ človeka a ľudstva, nemožno obísť takého „chirurga“ ľudskej duše, ako bol Fiodor Michailovič Dostojevskij. Týmto článkom si preto skromne dovoľujeme bytostnú zaangažovanosť vo „večnom probléme ľudstva zvanom Človek“.

Poznámky

- (1) Viac: DALLAPICCOLOVÁ, Anna. 2006. *Hindské mýty*. Praha : Levné knihy KMa, 2006. 79 s. ISBN 80-7309-217-4
- (2) Viac o postave Stavrogina: LOSSKIJ, Nikolaj Onufrijevič. 2009. *Dostojevskij a jeho kresťanský svetonáhľad*. Bratislava : VSSS, 2009, s. 181 – 192. ISBN 978-80-8061-365-5
- (3) Medzníkom ľudskej i umeleckej osobnosti F. M. Dostojevského je odsúdenie na smrť (1848) a omilostenie – osem rokov väzenia na Sibíri (1860). Spisovateľov svet i literatúra nadobúda tretí rozmer – trojhodnotová logika (Červeňák) – polyfonický román (Bachtin).
- (4) Viac: HREHOVÁ, Helena. 1998. *Pohľad do dejín etických systémov*. Bratislava : Charis, 1998. 163 s. ISBN 80-88743-23-0
- (5) Viac: ANZENBACHER, Arno. 2004. *Úvod do filozofie, časť Etika*. Praha : Portál, 2004. 376 s. ISBN 80-7178-804-X
- (6) Viac v záverečnej časti románu F. M. Dostojevského *Běsi – U Tichona* (Dostojevskij, 1996, s. 701 – 738) alebo šiestej knihe románu *Bratia Karamazovovci – Ruský rehoľník* (Dostojevskij, 1990, s. 336 – 386).

Literatúra

- ANZENBACHER, Arno. 2001. *Úvod do etiky*. Praha : Academia, 2001. 292 s. ISBN 80-200-0917-5
- ANZENBACHER, Arno. 2004. *Úvod do filozofie*. Praha : Portál, 2004. 376 s. ISBN 80-7178-804-X
- ARISTOTELES. 1996. *Etika Nikomachova*. Praha : Rezek, 1996. 496 s. ISBN 80-901796-7-3
- BACHTIN, Michail Michajlovič. 1973. *Problémy poetiky románu*. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1973. 251 s.
- BERĎAJEV, Nikolaj Alexandrovič. 2004a. *Nový stredovek*. Červený Kostelec : Pavel Mervart, 2004. 141 s. ISBN 80-868-1805-5
- BERĎAJEV, Nikolaj Alexandrovič. 2004b. *Pramene a zmysel ruského komunizmu*. Bratislava : Kalligram, 2004. 206 s. ISBN 80-7149-634-0
- ČERVEŇÁK, Andrej. 1991. *Tajomstvo Dostojevského : F. M. Dostojevskij v recepcii*. Nitra : Pedagogická fakulta, 1991. 139 s. ISBN 80-8518-346-3
- DAWIES, Paul. 2001. *Pátý zázrak*. Praha : Colombus, 2001. 310 s. ISBN 80-7249-094-X
- DENNETT, Daniel Clement. 2008. *Záhada ľudského vedomia*. Bratislava : Európa, 2008. 160 s. ISBN 80-8911-133-5
- DIATKA, Cyril. 2005. *O etike a hodnotách*. Nitra : UKF, 2005. 156 s. ISBN 80-8050-822-4
- DOSTOJEVSKIJ, Fjodor Michajlovič. 1911. *Denník spisovateľův I – IV*. Praha : Laichter, 1911. 345 s.
- DOSTOJEVSKIJ, Fjodor Michajlovič. 1927. Sen smiešneho človeka. In: *Deník spisovateľův za rok 1877*. Praha : Kvasnička a Hampl, 1927.
- DOSTOJEVSKIJ, Fjodor Michajlovič. 1987. *Běsi*. Praha : Odeon, 1987. 643 s. ISBN 80-85921-32-4
- DOSTOJEVSKIJ, Fjodor Michajlovič. 1990. *Bratia Karamazovovci*. Bratislava : Európa, 1990. 928 s. ISBN 80-89111-10-6
- DOSTOJEVSKIJ, Fjodor Michajlovič. 2004. *Hráč; Večný manžel*. Bratislava : Ikar, 2004. 335 s. ISBN 80-5510-802-1
- DOSTOJEVSKIJ, Fjodor Michajlovič. 2007. *Zločin a trest*. Praha : Academia, 2007. 512 s. ISBN 978-80-200-1513-6
- HEGEL, Georg Wilhelm Friedrich. 2008. Filozofie histórie. New York : Dover. In: Kalbermatten, de G.: *Advent*. Praha : Krigl, 2008. 318 s. ISBN 978-80-86912-22-6
- HREHOVÁ, Helena. 1998. *Pohľad do dejín etických systémov*. Bratislava : Charis, 1998. 163 s. ISBN 80-88743-23-0

- HRUŠOVSKÝ, Igor. 1980. *Monológy a dialógy*. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1980. 157 s.
- JASPERS, Karl. 2009. *Otázka viny : Príspevek k německé otázce*. Praha : Academia, 2009. 144 s. ISBN 978-80-200-1455-9
- KAUTMAN, František. 1992. *F. M. Dostojevskij : věčný problém člověka*. Praha : Rozmluvy, 1992. 263 s. ISBN 80-85336-19-7
- KREMPASKÝ, Július. 2006. *Veda verzus viera*. Bratislava : SAV, 2006. 253 s. ISBN 80-224-089-4
- LOSSKIJ, Nikolaj Onufrijevič. 2009. *Dostojevskij a jeho kresťanský svetonáhľad*. Bratislava : VSSS, 2009. 320 s. ISBN 978-80-8061-365-5
- MARCELLI, Miroslav. 1995. *Michel Foucault alebo stať sa iným*. Bratislava : Archa, 1995. 135 s. ISBN 80-7115-099-1
- Nová zmluva nášho Pána a Spasiteľa Ježiša Krista*. Podľa prekladu Redakčnej komisie Slovenskej evanjelickej cirkvi a. v. v SR. Bratislava : Medzinárodný zväz Gideonovcov, 2001. 752 s. ISBN neuvedené
- SHARP, Daryl. 2005. *Slovník základních pojmů psychologie C. G. Junga*. Brno : Nakladatelství Tomáše Janečka, 2005. 173 s. ISBN 80-8588-039-3
- TURGENEV, Ivan Sergejevič. 2011. *Básne v próze*. Bratislava : Európa, 2011. 112 s. ISBN 978-80-891-1173-2
- ZAMAROVSKÝ, Vojtech. 2007. *Bohovia a hrdinovia antických bájí*. Bratislava : Perfekt, 2007. 472 s. ISBN 80-8046-203-8

Summary

Man's Relationship to the World, towards Himself in F. M. Dostoyevsky's Work

In presented paper we are describing the philosophical and ethical question of *Justice* in the works of F. M. Dostoyevsky, specifically in the novel *Demons*. Justice as a phylogenetic heritage of man and mankind, which has been affected over the course of years in the process of ages by socio-political changes of subsequent civilisations, is earning a lot of different connotations and levels. The desire for justice is changing into passion the hunger after being fed up with wealth, fame, unquenchable thirst for power over man, society state. Sick ideas and passions are coming back to man, bringing loss of oneself and his consciousness.

The appeal and prophecy of Dostoyevsky are becoming more and more urging: Don't let sick passions, thirst for wealth and power, selfishness and egoism win. Justice is a continuous activity – communication with the strengths of Truth, Goodness and Beauty which are coded inside everyone and humanity as the meaning of life and its path.